

СУТІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Титаренко І.О.

*кандидат педагогічних наук, доцент Національного технічного університету України
«Київський Політехнічний Інститут»*

Скрипчук Н.В.

Студентка факультету соціології і права

Національного технічного університету України «Київський Політехнічний Інститут»

У статті розглядаються основні характеристики процесу соціальної адаптації, проводиться компаративний аналіз понять «соціалізація» та «соціальна адаптація». Автори приділяють увагу дослідженню самого процесу соціальної адаптації у сучасній науковій думці. Також, проводиться дослідження питання обдарованості, розглядаються наукові погляди на природу цього явища, порівнюються різні точки зору, що стосуються особливостей обдарованих дітей.

В статье рассматриваются основные характеристики процесса социальной адаптации, выполняется компаративный анализ понятий «социализация» и «социальная адаптация». Авторы обращают внимание на исследования самого процесса социальной адаптации в современной научной мысли. Также, проводится исследование вопроса одаренности, рассматриваются научные взгляды на природу этого явления, сравниваются разные точки зрения, касающиеся особенностей одаренных детей.

The article reviews the main characteristics of the process of social adaptation, performed comparative analysis of the concepts of "socialization" and "social adaptation". The authors pay attention to the study of the process of social adaptation in modern scientific thought.

Also the authors pays attention to study on giftedness, considered scientific views on the nature of this phenomenon, compare different points of view concerning the characteristics of gifted children.

Ключові слова: соціальна адаптація, обдарованість, соціалізація.

Як відомо, процес соціалізації є невід'ємною частиною людського життя, так само як і процес соціальної адаптації. Людина, потрапляючи в певні нові для неї умови, адаптується до них тим чи іншим чином (приймаючи або не приймаючи їх). Адаптуючись, людина змінює себе відповідно до умов середовища, змінюючи при цьому умови таким чином, як їй це зручно. Поняття «адаптація» відноситься до загальнонаукових понять, які зароджувалися на стику різних наук і тому використовуються в багатьох галузях знань. В загальному, цей термін означає будь-яке пристосування живих організмів до умов існування. Оскільки адаптація властива будь-якому живому організму, то, відповідно, вона властива і людині. При чому, тільки для людей виділяється фізіологічна, психологічна і соціальна адаптація. В соціології поняття адаптації використовується в зв'язку з певними періодами розвитку особистості. Якість адаптації залежить від того, як людина сприймає навколишнє середовище і визначає своє місце в ньому. Процес соціальної адаптації в сучасній науковій думці розглядається доволі широко. Ряд вітчизняних та зарубіжних вчених (Рубчевський К.В., Кравцов С.О. та інші). Всі вони сходяться в тому, що соціальна адаптація являє собою одну з основних складових процесу соціалізації.

Досліджуючи питання обдарованості, слід зазначити, що це явище як психолого-педагогічна та соціальна проблема особливої уваги дослідників набула лише в останні десятиліття ХХ століття. Проте, незважаючи на вже досить значний досвід роботи з обдарованими людьми, у світовій науці немає єдиного підходу, по-перше, до визначення самого поняття "обдарованість", а по-друге, до розробки загальноприйнятої концепції обдарованості. У сучасній вітчизняній психолого-педагогічній літературі обдарованість визначається як індивідуальна потенційна своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності. Основними ознаками обдарованості є ранній вияв здібностей, швидкий темп засвоєння знань, формування вмінь і навичок у певній діяльності, інтерес до неї, своєрідний індивідуальний стиль діяльності, елементи оригінальності і творчості в діяльності (Ю. Бабаєва, Н. Лейтес, В. Моляко, В. М'ясищев, С. Рубінштейн). Характерною ознакою обдарованих дітей є складність їх психіки, що суттєво впливає на стосунки з батьками, ровесниками, учителями.

Питаннями обдарованості, як вже було зазначено, вчені почали займатися відносно недавно і тому дослідження процесів соціальної адаптації обдарованих людей, на нашу

думку, є актуальним і необхідним, адже будь-яка людина постійно адаптується до умов навколишнього середовища, відповідним чином змінюючи його. І ці зміни відповідають самій людині, її вимогам, нормам та правилам поведінки, рівню творчого розвитку та активності.

Відповідно, метою даної статті є визначити сутність понять «соціальна адаптація» та «обдарованість», розглянути основні наукові точки зору на ці явища, порівняти соціальну адаптацію та соціалізацію, охарактеризувати явище обдарованості та особливості соціальної адаптації обдарованих осіб.

Соціалізація відноситься до тих явищ, з допомогою яких людина вчиться жити і ефективно взаємодіяти з іншими людьми. Вона безпосередньо пов'язана із соціальним контролем, оскільки включає засвоєння знань, норм, цінностей суспільства, що володіє всіма видами санкцій формального і неформального характеру. Соціалізацію доцільно розглядати як двосторонній процес в силу єдності стихійного і цілеспрямованого впливу на всі процеси становлення людини як суб'єкта суспільних відносин. Як суб'єкт, в процесі соціалізації людина не просто засвоює соціальні і культурні норми суспільства, засвоєння іде в нерозривній єдності з реалізацією активності людини, її саморозвитком і самореалізацією [5].

Як було зазначено вище, соціалізація – це складний процес засвоєння індивідом суспільних норм та цінностей з метою подальшого успішного функціонування в умовах даного суспільства, це процес становлення індивіда як соціальної істоти під впливом усієї сукупності соціальних факторів, соціального середовища в цілому, куди входять: виховання, навчання, підготовка до соціальних відношень, отримання навичок, знань, умінь, засвоєння норм, понять, цінностей, культури в цілому, формування самосвідомості, формування активного суб'єкта соціальних відношень [3].

Зміст процесу соціалізації визначається, з одного боку, всією сукупністю соціальних впливів (політичних програм, засобів масової інформації, культури), з іншого боку – ставленням індивіда до даних соціальних впливів. Причому, це ставлення залежить не тільки від особливостей самої особистості, але й від соціальної ситуації, в якій вона опиняється. Людина стає повноцінним членом суспільства, будучи не тільки об'єктом, але і суб'єктом соціалізації.

Процес соціалізації має за мету становлення особистості, яка була б здатна адаптуватися до умов, що постійно змінюються та реалізувати себе в цих умовах. Вирішальним в процесі соціалізації є процес самовиховання. Результатом соціалізації є активне відтворення особистістю набутого соціального досвіду.

Соціалізація особистості як процес передачі цінностей здійснюється за допомогою соціальних агентів (інститутів), найважливішими з яких є сім'я, освіта, засоби масової інформації. Причому, частина з них, наприклад, освіта, приймає участь в спрямованій соціалізації, інші в стихійній, яка представляє собою безпосереднє спілкування людей, в процесі якого відбувається обмін діяльністю, вміннями, навичками, транслиються цінності, норми, ідеали.

Як вже відзначалося, поняття «соціальна адаптація» є загальнонауковою категорією такого виду, який виникає у разі міждисциплінарного підходу до вивчення того чи іншого предмета певного дослідження. Екстраполяція на численні сфери різних дисциплін, на думку Кравцова, сприятиме інтеграції відповідних знань у цілісні теоретичні конструкції [2,84].

Соціальну адаптацію визначають як процес входження індивіда в суспільне середовище і пристосування до нього. В залежності від того, як саме людина пристосовується, виділяють активну (пристосування індивіда до середовища таким чином, щоб і середовище пристосовувалось до нього, тобто, висування індивідом, в процесі пристосування, певних вимог до середовища, внесення в нього нових норм, які вже властиві індивіду) та пасивну (пристосування шляхом корекції індивідом вже наявних в нього норм та правил поведінки, відповідно до умов заданого середовища) адаптацію.

Як зазначає С.О.Кравцов, поняття «соціальна адаптація» об'єднує процес пристосування індивідуума до періодично виникаючих соціально значущих інноваційних змін і відповідну їм послідовність незавершених адаптивних станів, що нашаровуються один на одного. Тому соціальну адаптацію не слід розглядати як підсумок, тобто завершений процес: це постійно існуючий, еволюціонуючий процес [2,83].

Соціальне становлення особистості передбачає входження її в певну соціальну групу або спільноту. Формування людини як представника групи, тобто носія її цінностей, норм, установок, орієнтацій, передбачає вироблення в неї необхідних для цього властивостей та якостей. Ефективність входження в нове середовище залежить від структури середовища і психологічних характеристик особистості. Важливу роль відіграють процеси соціальної

адаптації особистості, що передбачають пристосування індивіда до групових норм і соціальної групи до окремого індивіда.

Отже, адаптованість є вираженням конформності до тих вимог, які суспільство ставить до особистості. Водночас це ще й гнучкість і ефективність взаємодії з новими і потенційно небезпечно новими умовами, а також здатність надавати подіям бажане для себе спрямування [6, 222].

К.В.Рубчевський визначає адаптацію як можливість пристосовуватися, влаштовуватися, відзначаючи при цьому, що різні вчені використовують дане поняття з тієї чи іншої точки зору, надаючи йому при цьому специфічного забарвлення [4, 147].

Також, він зазначає, що за Філіпсом, адаптованість виражається двома типами відповідей на вплив середовища. Перший передбачає прийняття соціальних норм і ефективне пристосування до тих соціальних очікувань, з якими індивід зустрічається кожного дня у відповідності до свого віку і статі (наприклад, відвідування школи і оволодіння навчальними предметами або встановлення дружніх стосунків з однолітками). В другому, більш специфічному сенсі, адаптація не зводиться просто до прийняття соціальних норм, вона означає гнучкість і ефективність при зустрічі з новими і потенційно небезпечними умовами, а також, здатність задавати подіям бажаного для себе напрямку. В цьому сенсі адаптація означає, що людина успішно користується умовами, що склалися, для реалізації своїх цілей і мети. Адаптивній поведінці властиві успішне прийняття рішень, ініціатива, визначення власного майбутнього.

Перше значення поняття адаптації, згідно Філіпсу, достатньо близьке за змістом поняттю соціалізації в тому сенсі, що особистість приймає (принаймні зовнішні) норми, вимоги, котрі пропонує і висуває до неї суспільство [4, 148].

Порівнюючи поняття «соціалізація» і «соціальна адаптація», ми дійшли висновку, що вони між собою нерозривно пов'язані. В деяких контекстах можна говорити, що адаптація і соціалізація представляють собою характеристику одного і того ж явища пристосування індивіда до умов навколишнього середовища. Але, розглядаючи ці поняття більш детально, слід зауважити, що соціалізація являє собою більш широке поняття, яке включає в себе адаптацію.

Як складову соціалізації, адаптацію визначають через поняття пристосування.

Таким чином, можна стверджувати, що адаптація за своєю суттю є невід'ємною частиною процесу соціалізації і означає здатність особистості пристосовуватися до змін навколишнього середовища так, щоб середовище вдосконалювалось, а сама особистість розвивалась. Адаптація є основним механізмом процесу соціалізації.

Для визначення особливостей адаптації обдарованих особистостей, розглянемо спочатку саме поняття обдарованості.

Серед сучасних концепцій обдарованості найбільш визнаною є модель, яка складається з трьох компонентів: 1) мотивації (спрямованості) особистості до певного виду діяльності; 2) креативності мислення особистості; 3) розвитку спеціальних здібностей, вищих за середній рівень [1].

На разі поняття «обдарованість» та «обдаровані особистості» дослідники розглядають по-різному. Зокрема, триває полеміка як стосовно самого визначення обдарованості, так і щодо її походження та структури, ролі спадковості і середовища в розвитку обдарованості, значення психологічних механізмів саморозвитку особистості тощо.

Базовими ми вважаємо такі визначення:

- обдарованість – це високий рівень розвитку здібностей людини;
- обдаровані особистості – особи, які значно випереджають своїх однолітків у розумовому розвитку; особи, які демонструють загальну (здібності до різних галузей діяльності) або спеціальну (музичну, художню, технічну, психомоторну, соціальну та ін.) обдарованість [7, 284].

Обдарована особистість, маючи свої цінності, часто вимушена протистояти тій чи іншій соціальній групі, яка не бажає її приймати [7, 284]. В процесі адаптації виникають конфлікти норм і цінностей, які призводять або до розвитку здібностей шляхом удосконалення своїх ціннісних орієнтирів, або до втрати обдарованості через пригнічення групою.

Тобто, як ми бачимо, процес соціальної адаптації в обдарованих особистостях є дещо ускладненим. Зважаючи на те, що такі особистості часто мають свої усталені норми та цінності, їй може бути складно пристосовуватись до того чи іншого середовища. Складність викликана тим, що вимоги обдарованої особистості до оточення набагато вищі, ніж у інших людей і середовище не здатне змінюватись настільки сильно. В свою чергу, оточення починає намагатися пристосувати обдаровану особистість «під себе», ламаючи тим самим її

цінності. Таке «пристосування» може викликати серйозні розлади в самооцінці та ставленні до себе. Обдарована особистість може перестати розвивати свої здібності під тиском оточення, що призведе до втрати обдарованості.

Тому, соціальна адаптація обдарованих особистостей потребує більшої уваги і ширших досліджень. Неправильна адаптація може призвести до часткової або повної втрати обдарованості, що, в свою чергу, веде до зниження самооцінки особистості та втрату такої людини віри в себе та свої можливості.

Література.

1. Антонова О.Є. Організація роботи з обдарованими учнями у закладах нового типу (Досвід шкіл Житомира) / О.Є.Антонова // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка – вип.35. – С. 66-72
2. Кравцов С.О. Теоретичне бачення соціальної адаптації: стан, погляди, підходи / С.О.Кравцов // Український соціум – 2008 – №3 – С.83-96
3. Логвина-Бик Т.А. Соціалізація підлітків з девіантними формами поведінки / Т.А.Логвина-Бик // Науковий вісник мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Збірник наукових праць. Серія: Педагогіка. — 2009. — N 3. — С. 88-99
4. Рубчевский К.В. Социализация личности: интериоризация и социальная адаптация / К.В.Рубчевский // Общественные науки и современность – 2003 – №3 – С.147-151
5. Серёжникова Р.К. Особенности процесса социализации школьников и условия повышения его эффективности [Електронний ресурс] / Р.К.Серёжникова // Наукові праці донецького національного технічного університету. Серія «Педагогіка, психологія і соціологія» - 2010. - вип. 7 - Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npdntu_pps/2010_7/serjognikova3.pdf
6. Шевчук І. Процеси адаптації першокурсників на початковому етапі навчання / І.Шевчук // Вісник львівського університету. Серія: «Педагогіка» – 2009. – вип.19. – ч.2. – С.222-228
7. Янц Н. Актуальні проблеми соціалізації обдарованої дитини / Н.Янц // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2009. – Вип. 18. – С.283-287.